

Rusyalı Türk-Tatar Göçmenler Tarafından 1930'lu Yıllarda Çıkarılan Basının Tarihi ve Sosyokültürel Kaynak Değeri: Yana Milli Yol ve Yana Yapon Muhbiri

Diliara Usmanova*

Yana Milli Yol (*Yanga milli yol*) ve Yana Yapon Muhbiri (*Yanga Yapon mökhibre*) Tatar dilindeki göçmen Tatar basınının iki çok önemli ve ilginç örneğini oluşturur. İlk yayın organı Berlin'de 1928 Aralık'tan 1939 Eylülüne kadar 11 yıl boyunca yayınlanmıştır. İkinci dergi Aralık 1932'den Mart 1938'e kadar Tokyo'da düzenli olarak yayınlanmıştır. İki dergi arasında birkaç bin kilometre gibi büyük bir mesafe olmasına rağmen bunlar arasındaki benzerlik ve yakınlık farklılıklara oranla çok daha fazladır.

Bu iki dergiye dikkat edilirse geleneksel açıdan farklı olduğu görülür. Ayaz İshaki'nin eserleri ve bunlardan biri olarak adı geçen dergi son 20-30 yıldır (1980'lerin sonundan itibaren) çok sayıda araştırmacının dikkatini çekmiştir. Japonya'nın başkentinde yayınlanan dergi ile ilgili durum ise bambaşkadır. Biz dizi sebeple söz konusu dergi çok yetersiz bir seviyede araştırılmıştır. Bana göre, Türk-Tatar göçmenlerinin tarihinin araştırılması tarihçilerin yeterince dikkatini çekmiyor. Birbirleri ile olan bütün uyumsuzluk ve farklılıklarına rağmen Uzak Doğu ve Avrupa'daki Türk-Tatar göçmen toplumunun kendi aralarında organize olmalarında her iki dergi önemli rol oynamıştır.¹

Avrupa'daki Türk-Tatar Göçmenlerin Entelektüel Merkezi Olarak Yana Milli Yol Dergisi (1928 - 1939)

Meşhur Tatar gazeteci ve yazar Ayaz İshakî (1878 - 1954) tarafından Berlin'de yayınlanan Yana Milli Yol Dergisi (1928 - 1939) Tatar göçmenlerinin basın

* Prof. Dr., Kazan Devlet Üniversitesi, Tarih Bölümü, Kazan/RUSYA, dusmanova2000@mail.ru
1 Larisa Usmanova, Turko-tatarskaja emigracija v Severo-Vostočnoj Azii nachala XX v., Gasyrlar avazy - Exo vekov, 2005. № 1. S. 99-100; Larisa Usmanova, The Turk-Tatar Diaspora in Northeast Asia: Transformation of Consciousness: a Historical and Sociological Account Between 1898 and the 1950s. Tokyo 2007; Ali Merthan Dünder, *Japonya'da Türk izleri: Bir Kültür Mirası Olarak Mancurya ve Japonya Türk-Tatar Camileri*, Vadi, Ankara 2008.

organları arasında anahtar yayınlardan biridir.² Söz konusu derginin bu ana konumu kaderin cilvesi ile gurbete düşmüş vatandaşlarını, Tatar göçmenlerini bir araya getirmeye çalışan, derginin redaktörü ve baş sorumlusu olan Ayaz İshaki'nin şahsiyeti ile bağlantılıdır. Ayaz İshaki'nin İdil-Ural Türk-Tatar Milliyet problemindeki pozisyonu, yazar olarak tanınmışlığı ve otoritesi, diğer milli hareketlerin liderleri ile olan bağlantıları ve kendi ideallerine sadakati, bütün bunlar söz konusu yayın organının tatar Göçmenlerinin ana dergisi olmasında ciddi derecede katkı yapmıştır.

Adı geçen yayın organının etkinliğine şu durumda katkı yapmıştır. Ayaz İshaki'nin öncülüğünde 1923 sonbaharında Berlin'de Sadri Maksudi, Abdullah Battal, Ömer Töregulov, Fuat Tuktarov, Şafı Almaz, Zeki Velidi ve Tatar milli hareketinin diğer tanınmış temsilcilerinin katılımıyla Türk-Tatar göçmenlerinin danışma toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda Tatar dilinde milli bir yayın organı (Başlangıçtan itibaren Milli Yol adını aldı.) çıkarılması kararlaştırılmıştır.³ Bu yayın organı, gurbetteki milli hareketin tahkim merkezi ve milli devlet düşüncesinin korunması ile yurt dışında vatanın yeniden doğuşu hedefinin entelektüel merkezi olmalıydı.

Bu düşüncelerin hızla hayata geçirilmesini maddi ve teknik problemler engelledi. Ayaz İshaki'nin Tatar göçmenleri ile (Öncelikle Polonya ve Finlandiya'da belirli bir maddi güce sahip Tatar toplumunun önderlerine başvurmuş ve onlar bu yayın organı projesine sponsor olmayı kabul etmişlerdir.) görüşerek gerekli sermayeyi toplamış ve adı geçen yayın organının çıkarılması için harcamıştır.

Derginin ilk sayısı 23 Aralık 1928 tarihinde çıkmıştır.⁴ Derginin 1929 yılından itibaren Eylül 1939'a kadar yayımlandığını söyleyebiliriz. Derginin yayın hayatının sona ermesi genel bazı sebeplere dayanmaktadır. II.Dünya savaşının başlaması ve Ayaz İshaki'nin Varşova'yı terk etmek zorunda kalması, onun birçok arkadaşının da Berlin'den Avrupa'nın farklı şehirlerine dağılmaları temel etkenlerdir. İlk yıl dergi ayda iki defa çıkmış 1930'da itibaren ise aylık olarak yayınlanmıştır. 11 yılda derginin toplam 136 sayısı çıkmıştır. Paralı abonesi (genellikle Türkiye, Polonya

2 Khatip Minnegulov, Gayaz Iskhajy möhajirlektä, Kazan 2004; Ali Merthan Düandar, Japonya'da Türk İzleri: Bir Kültür Mirası Olarak Mançurya ve Japonya Türk-Tatar Camileri, Vadi, Ankara 2008, s. 272; Gajaz Ishaki: tarihi-dokumental jyentyq, Kazan: Jyen, 2011.

3 Talgat Nasyrov, Tatarskaja emigrantskaja pressa, Gasyrlar avazy - Exo vekov, 2004, No. 2., s. 24-32.

4 Adel Galjamutdinov, Zhurnal "Milli yul" (1928 - 1939 gg.) v sisteme tatarskoj emigrantskoj pressy, Diss, Kazan 2012.

ve Finlandiya'da) az olduğu için dergi bağışlar ve Polonya İçişleri Bakanlığı'nın yardımları ile varlığını devam ettirmiştir. Tirajının çoğu ücretsiz dağıtılmıştır.

Yazar kadrosu çok farklı isimlerden oluşmuştur. Ayaz İshaki'nin en yakın çevresini ve redaktörlüğün iskeletini ölümüne kadar redaktör yardımcılığını sürdüren Arif Kerimî (1887 - 1934), Ayaz İshaki'nin kızı ve damadı olan Saadet İshaki Çağatay (1905 - 1989) ile Tahir Çağatay (1902 - 1984) oluşturmuştur.⁵ O sırada Berlin Üniversitesinde okuyan Reşid Rahmeti Arat, Ömer Töregulov (Türkiye'ye gidinceye kadar), Zakir Kadri ve ei Saniye İffet de bu ekibe yakın olmuştur. Başyazar Ayaz İshaki'dir. Birçok sayı onun başyazısı ile başlar. Bazı makaleler ise imzasızdır. Bu durum göçmen yayın organlarının çoğu için ortak bir özelliktir. Örneğin Yaş Türkistan daha büyük bir oranda baş redaktörü Mustafa Çokay'a bağlıydı. Yeterince çok sayıda makale ise Çingiz, Kutlumammed, Bikbulat, Haberci gibi müstear isimlerle yayınlanmıştır. Aynı şekilde dergiye Tatarların göçmen olarak yaşadıkları Fin şehirlerinden başlayarak Uzak Doğu'da biten pek çok farklı yerlerden haberler gelmekteydi.

Yana Milli Yol tipik sosyopolitik göçmen dergisidir. Dergi Sovyetler birliği ve dünyadaki politik olaylara büyük değer vermiştir. Özellikle dergi Sovyetler Birliğinde İslam dinine ve Rus olmayan milletlere karşı uygulanan baskıları, zorunlu kollektifleştirme, siyasi tasfiye, milli özerk cumhuriyetlerde Türk halklarının alfabelerinin değiştirilmesi gibi konular anlatılmıştır.⁶ Dergi Sovyetler Birliği ve İdil-Ural sınırları dışında bulunmak zorunda kalan o günün Milli Türk gruplarına özellikle önem veriyordu. Ayrıca Avrupa'da anahtar konumundaki birlik Ayaz İshaki'nin de dahil olduğu, Bolşevik karşıtı tek bir cephe kurmaya çalışan Promete hareketiydi. Orta Asya'da hakkında pek çok şey yazılan en önemli olay ise Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulması girişimleri idi (1933 - 1934). Nihayet dergi yönetimi ve şahsen baş redaktör dikkat çekici düzeyde Uzak Doğu'daki olaylara, bunlar arasında da Ayaz İshaki ile Abdülhey Kurbanali kavgasına önem vermiştir. Aynı şekilde dergi Ayaz İshaki'nin doğrudan katkısıyla Mukden'de çıkarılan Milli Bayrak gazetesinin tarihine de ayrıntılı bir şekilde ışık tutmuştur. Uzak Doğu'da bulunduğu sırada (Ekim 1933'ten Nisan 1935'e kadar o Japonya ve Mançurya'da bulunmuştur.) gazeteyi düzenli olarak

5 Tahir Çağatay ve Saadet Çağatay 1932 yılında evlenmişlerdir. Tahir Çağatay Mustafa Çokay tarafından çıkarılan Yaş Türkistan dergisinin sorumlu sekreteri görevini yürütmüştür.

6 Sovyet Rusya'daki Türk dünyasında meydana gelen trajik olaylarla ilgili olarak bkz.: Nadir Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında: 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık, İstanbul 2011.

Varşova'ya (Derginin redaktörlük yetkilisi Arif Kerimî'nin yaşadığı yer) ve yayın basım işlerinden sorumlu Saadet Çağatay'ın yaşadığı Berlin'e göndermiştir. Bütün göçmenler ve bunlar içinde de Türk-Tatarlar için tarihi hatıraların korunması pek büyük bir önem taşır. Dolayısıyla dergide Türk-Tatar milli hareketinin tarihindeki anahtar rolündeki olaylarla ilgili çok sayıda makale yer almıştır. Örneğin Nisan 1933 sayısının tamamında Abdullah Tukay ve İsmail Gaspıralı hatırası yad edilmiştir. Haziran 1935 sayısı Yusuf Akçura'nın hatırasına atfedilmiştir.⁷ 1933 yılında dergide Avrupa Rusyası ve Sibiryâ Türk-Tatar Milli Meclisinin 15. yıl dönümü anısına Ayaz İshaki tarafından bir yazı dizisi yayınlanmıştır. 1938 yılında ise onun anıları Millet Meclisinin yirminci yılı münasebetiyle yayınlanmıştır. Tarihi konularda da makaleler (Altın Orda, Kazan Hanlığı vs.) ortaya çıkmıştır. Böylelikle dergi milli tarih, kültür, milli meseleler, geçmiş ve bugünüyle Tatar toplumunu ilgilendiren bütün konuları ele almıştır.

Yana Yapon Möhbiri (1932 - 1938) Uzak Doğu'da Tatar Dergisinin Ortaya Çıkış Tarihi

Yana Yapon Möhbiri dergisinin kurucusu ve baş redaktörü 1920'lerin ortalarından Dayren'e sürüldüğü tarihe kadar Japonya'nın başkentinde yaşamış olan Muhammed Abdülhay Kurbanali'dir.⁸ O burada imam göreviyle Müslüman toplumuna önderlik etmiştir. Tatar okulu Mekteb-i İslamî'yi kurmuş ve yönetmiştir. Bizzat Muhammed Abdülhay Kurbanali Arap harfli matbaa kurmak için gayrete girişti. Kitap çıkarma işlerini ve aynı şekilde kendi süreli yayınına çıkarma işlerini düzene koydu.

Japonya'da Arap harfleriyle Tatar dilli yayın organının ortaya çıkış tarihi çok ilginçtir. Muhammed Abdülhay Kurbanali'nin kendi ifadesiyle Tokyo'da Müslüman matbaası kurmak ancak 1929 yılı sonları ile 1930 başlarında Japonya'ya Arap harflerinin getirilmesi ile mümkün olmuştur. Bu matbaa hafleri alfabe reformu sonucunda ihtiyaç kalmadığı için daha ucuz satın almanın mümkün olduğu Türkiye'den temin edilmiştir.⁹

Matbaanın kurulmasında sonra göçmenler arasında matbaa işlerinde tecrübeli kimse olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla redaktör yayıncı ve yardımcısı bu

7 Yana Milli Yul, 1933, № 4; 1935, № 6 (89).

8 Ayslu Junusova, "Velikij imam" Dalnego Vostoka Mukhammed-Gabdukhaj Kurbangaleev, Vestnik Evrazii, 2001, № 4. S. 83-117.

9 Makhmut Tahir, Tokyâda "Matbaâi İslamiye", Kazan (Ankara), № 16 (1975), S. 15-20; Ali Merthan Dünder, Uzak Doğu'da İdil-Ural Türklerinin Yayn Faaliyetleri ve Tokyo Mahalle-i İslamiye Matbaası, Türkoloji Dergisi. 2003 (Ankara), C XVI, S 2, s. 103-116.

mesleği sıfırdan öğrenmek zorunda kalmışlardır. İmam ve yardımcısının dışında birkaç yetişkin matbaa çalışanı daha bulunmuştur. Ancak onların isimleri malum değildir. Aynı şekilde onların para karşılığı mı yoksa gönüllü olarak mı çalıştıkları konusunda bir şey söylemek zordur. Bunun yanısıra, Mekteb-i İslamiye'nin öğrencileri de matbaaya çırak ve yardımcı olarak sevk edilmekte idiler. Genelde Rusya'da matbaa işçiliği yeterince ağır ve zararlı bir iş olarak sayılmaktaydı. Aynı zamanda matbaa ustalığı en nitelikli ve eğitilmiş meslek gruplarından biri sayılıyordu.

Derginin Japonya ve Çin'deki abonelik ücreti yıllık 3 yen, altı aylık 1,5 yen idi. Bu bölgelerin dışındaki yerler için yıllık ve altı aylık abone bedelleri 4 ve 2 yen idi. Japonya surları içinde dergi perakende sayı sayı satılıyordu. Ancak derginin ticari ağı ve satış koşulları ile ilgili elimizde tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır. Aynı şekilde derginin tirajı hakkında bir şey söylemek de zordur. 20. Yüzyılın ilk yarısında dergilerin kendilerinde tirajla ilgili bir uygulama yoktu. Redaktör arşivi ve Muhammed Abdülhay Kurbanali'nin şahsi arşivi korunmadığından polis arşivi ve sansür makamlarının arşivlerinde dergi ile ilgili tespitlere ulaşılamadığından derginin tirajını tespit etmek imkânsızdır.

Aynı şekilde derginin az sayıda abonesi vardı fakat onların hakiki sayısını tespit etmek mümkün değildir. 1936 baharında dergi yönetimi satılmayan sayıları toplayıp yıllara göre düzenleyerek 1933, 1934, 1935 yıllarına ait ciltleri hazırladı. Her bir cildi 3 yenden olmak üzere bu ciltleri satışa çıkardı. İlanda dergi yönetimini çok önceki sayıların gönderilmesi hakkında pek çok ricayı hesaba katarak böyle bir yola gidildiğini belirtmektedir.

1933 - 1937 yılları arasında Yana Yapon Möhbiri 20-30 sayfa (ilk beş altı sayı) ile 50-60 sayfa (7. Sayıdan başlayarak 24. Sayıya kadar) arasında değişen hacimde, aylık bir dergi haline gelmiştir. Dergi kalın sarı kâğıda basılmaktaydı. Basım özellikleri de nitelikliydi. 60 sayıdan biraz fazla sayısı yayınlanmıştır. Bilinen son sayısı İmam Muhammed Abdülhay Kurbanali'nin tutuklanmasından az önce (61. Sayı) Nisan 1938'de çıkmıştır.

Her bir süreli yayının yüzü onun yönetimi ve yazar kadrosudur. Türk-Tatar toplumunun sayı bakımından azlığı (1930'ların başında Japonya'da yaklaşık 500 Tatar bulunmakta idi. Bunların yarısı ise Tokyo'da yaşamaktaydı) nitelikli gazeteci kadrosunun sağlanmasında temel problemi oluşturuşuyordu. Yana Yapon Möhbiri de bu problemle karşı karşıya kalmıştır. Derginin kapağında yayıncı olarak derginin yönetimi gösterilmektedir. Redaksiyon görevini ise bir heyet yerine getirmektedir. Muhtemelen bu ekibi Muhammed Abdülhay Kurbanali ve Müteveli heyet

üyeleri oluşturmaktadır. M.A (Muhammed Abdülhay) imzasıyla sadece başyazılar (Ağırlıklı olarak dini ve siyasi konular ele alınmaktaydı) çıkmaktaydı.

Anonim yazı ve yayınların büyük bir kısmınının da baş redaktörün kaleminden çıktığı tahmin edilebilir. Çünkü yazılarda aynı düşünceler bazen de aynı örnekler yer almaktaydı. Makale ve yazıların çoğunun yazarı belli değildir. 20. Yüzyıl başında Tatar basınında yer alan imzasız yazılar bu dergide genel bir uygulama haline gelmiştir.¹⁰

Başlangıç döneminde Abdülhay Kurbanali'nin etrafında isimli yazılar yayınlayan daimi bir yardımcıdan bahsetmek mümkün değildir. Başlangıç dönemlerinde redaksiyona Rukiye Muhammadiş (Evlilikteki adıyla Rukiye Devlet-Kildi) biraz yardımcı olmuştur. Beş yıl boyunca o (1928 - 1933) Tokyo'daki Müslüman Tatar ilkokulunda Rusça ve İngilizce öğretmeni olarak çalışmıştır. Rukiye Muhammadiş İngilizce'yi iyi bildiği için Abdülhay Kurbanali'nin ricasıyla tarih, kültürle ilgili makaleleri ve Japonya'nın güncel ekonomik başarıları ile ilgili reklam yayınlarını Tatarca'ya çevirmiştir. Bu iş için sayfa başına 1 yen aldığına hesaba katarsak bir ay için onun 20-25 yen kazandığı söylenebilir. 1932 - 1933 yıllarında derginin materyallerinin büyük bir kısmının onun hazırladığı tahmin edilebilir.¹¹ Uzak Doğu'daki göçmenlerden Ayaz İshaki ve Abdülhay Kurbanali arasındaki kavganın kızıştıktan sonra Rukiye Muhammadiş, İshaki'nin yanında yer almış ve bu sebeple hem okuldan hem dergiden ayrılmıştır. Japon ve İngiliz dergilerinden çeviri materyal hazırlama işini 1930 yılların ortalarında kimin devraldığı bilinmemektedir.

Türk-Tatar göçmenleri özellikle Uzakdoğudakiler, güçsüz durumdaydılar. Gazetecilik faaliyetleri konusunda tecrübeleri olan kimseleri Tokyo'ya getirmek onlar için ağır bir yük haline gelebilirdi. Ekim 1933 yılında bu konularda tecrübesi olan iki kişi Ayaz İshaki¹² ve Abdürreşit İbrahim¹³ Tokyo'ya geldiler.

10 Usmanova Dilyara, Die Tatarische Presse 1905–1918: Quellen, Entwicklungsetappen und Quantitative Analyse, In: Muslim Culture in Russia and Central Asia from the 18th to the Early 20th Centuries, Islamkundliche Untersuchungen, Band 200, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1996, s. 239-278; Usmanova Diliara, Tatar Periodicals (1905 - 1918), Tatar History and Civilization, Istanbul: IRCICA, 2010, p. 637-644.

11 Rokyja Däülätkilde: ber tatar khatynnyn achy jazmyshy, Kazan 2005, 19-20 b.

12 Gajaz Ishaki: tarihi-dokumental jyentyk. Kazan: Jyen, 2011. 964 b.

13 Hisao Komatsu, Muslim intellectuals and Japan: a pan-islamist mediator, Abdurreshid Ibrahim, Intellectuals in the Modern Islamic World. Transmission, transformation, communication. Ed. by Stephane A. Dudoignon, Komatsu Hisao, Kosugai Yesushi, London, NY, 2006. p. 273-289; Ali Merthan Dünder, *Japonya'da Türk İzleri: Bir Kültür Mirası Olarak Mançurya ve Japonya Türk-Tatar Camileri*, Ankara 2008; Gabderashit Ibrahim: fanni-biografik jyentyk. Kazan: Jyen, 2011; Turk-

Fakat Ayaz İshaki neredeyse aynı anda Kurbanali karşıtı konum alıp onunla hararetli bir kavgaya tutuştu.¹⁴ Dolayısıyla onun Yana Yapon Möhbiri dergisinin yayın faaliyetlerinin katılmaması kolay izah edilebilir bir durumdadır. Dahası o katılmamakla kalmayıp kendi taraftarlarını da söz konusu dergiye boykot etmeye çağırmıştır. Aynı şekilde Tokyo dergisine karşı olmak üzere Ayaz İshaki kendi taraftarlarıyla alternatif bir yayın organı olarak Mukden'de Milli Bayrak gazetesini kurmuştur.¹⁵

Buna karşılık Abdürreşit İbrahim hızlı bir şekilde tokyo'daki derginin en aktif yazarlarından biri haline gelmiştir. Tokyo'ya gelişinden sonra o Abdürreşid İbrahim, İbrahim gibi farklı adlarla imzalı, bazen de programlı makaleler yazmıştır. Tokyo'ya geldiği ilk zamanlarda Reşid İbrahim kendisi düzenli makaleler yazmakla kalmayıp, bağlantılı olduğu çevreleri yayın organının konu çeşitliliğini artırmak ve muhabir ağını genişletmek için harekete geçirmiştir. Türkiye, Mısır ve Berlin'den gelen haberleri onunla ilişkilendirmek gerekir. Hatta oğlu Münir (1882/1885 - 1941) dergi için Türkiye'den haberler göndermiştir.¹⁶

“Er oğlu Şir” ve bazen de sadece “Şir” müstear ismiyle Berlin'den çok sayıda haber gönderilmiştir dergiye. Bu ismi 1915 - 1921 yılları arasında Müslüman Tatar savaş esirleri için kurulan Vundzor Mescidi imamlığını yürüten Alimcan İdrisi (1887 - 1959) kullanmıştır. Açıkça görülüyor ki o Abdürreşid İbrahim ile yakın bağlantısını devam ettirmiştir. Alimcan İdrisi mektuplarında Abdürreşid İbrahim'e, İtalya parlamentosunda doğu grubu kurulduğundan, Kahire'deki meşhur El-Ezher Üniversitesinin bininci kuruluş yıldönümü hakkında bilgi vermiştir. Arapça'dan tercüme ettiği makalelerde ise komünistler, Siyonistler, Yahudi karşıtı yazılar, İngiliz Nasyonal Sosyalizminin karakteristiği, İstanbul'daki Askeri Lisenin 100. Yıl kutlamaları gibi konular bulunmaktaydı. Abdülhay Kurbanali ve Abdürreşid

Japon İlişkilerinin Dönüm Noktasında Abdürreşit İbrahim, Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri Bilgi Şöleni 22-23 Mayıs 2012, Konya, Bildiriler, Konya 2012.

- 14 Matsunaga Akira, Ayas Ishaki and the Turkish-Tatars in the Far East, The Rising Sun and the Turkish Crescent, İstanbul 2000, p. 197-215; Kuromiya Hiroaki, Pełoński Andrzej, Between East and West: Gaiaz Iskhaki and Gabdulkhay Kurbangaliev, Nowy Prometeusz. 2012. № 3. pp. 89-105.
- 15 Rokyja Däülätkilde: ber tatar khatynny achy jazmyshy. Kazan 2005; Nadir Däülät (Nadir Devlet), Eraq köncygyshtagy tatar-bashqortlarga ni buldy? Kazan 2005.
- 16 Örnek olarak bkz. Mönir İbrahim, Mısırda jashlär jamgyjate, Yani Yapon mohbire, 1.05.1934. № 17. 20-25 bb. Baba oğul arasındaki ilişkiler, Abdürreşid İbrahim ve Münir İbrahim hakkında bkz. Abdullah Gündoğdu, Abdürreşit İbrahim'in oğlu Ahmed Münir Japonya Mektupları, Türk-Japon ilişkilerinin dönüm noktasında Abdürreşit İbrahim, Konya 2012, s. 137-170.

İbrahim'den sonra Alimcan İdrisi'nin imzalı yazılarının hacim olarak dergide üçüncü sırada olduğu söylenebilir.

Derginin ilk sayılarından birinde Muhammed Abdülhay Türk-Tatar toplumunun Uzakdoğu'daki diğer şehirler ve merkezlerdeki temsilcilerini yazılar, toplumlarının faaliyetleri, onları endişelendiren problemleri ile ilgili haberler göndermeye dergi sayfalarında bu konulara yer ayıracağına söz vererek teşvik etmiştir. Sebebini belirlemek zor olmakla birlikte bu türden katkıların dergide az olduğu söylenebilir. Bütün çabalara rağmen dergi türk Tatar diasporasının entelektüel ve haber merkezi olma özelliğini kazanamamıştır. 1930 yılların ortalarında ciddi sayıda yazar ve okuyucu potansiyeline sahip olan Milli Bayrak gazetesi söz konusu derginin ciddi bir rakibi olarak ortaya çıktı. Siyasi eğilimler, kişiler tavırlar gibi Türk-Tatar toplumu içerisindeki karakteristik yapılar derginin kaderini de tam manasıyla etkilemiştir.

İlk sayısından itibaren Yana Yapon Möhbiri dergisinin dini, edebi, ticari-iktisadi, sosyal ve pedagoji yayın organı olduğu ilan edilmiştir. Bunlara siyasi yönü (jeopolitik iddialarıyla) de eklemek gerekir. Çünkü yayın organının yöneticisi olan Muhammed Abdülhey Kurbanali Japonya Müslüman Toplumunun liderliği iddiasıyla aktif bir siyasi rol oynamayı arzu ediyordu. Muhtemelen bu siyasi kibir onu mahvetmiştir. Aynı şekilde dergi vasıtasıyla bütün Uzakdoğu Müslümanlarının bir bütün halinde toplumsal ve siyasî bir hedef etrafında birleştirilmesi için her bir fert yardımcı olmaya çağırılmıştır.

İlk sayıdan başlanarak derginin sayfalarında oldukça fazla sayıda dış politika meseleleri hakkında yazılar yayınlanmıştır. Japonya'nın kontrolü altındaki bölgelerde meydana gelen değişikliklerden biri olarak Mançurya'nın ortaya çıkışı, Çin Türkistan'ı bölgesi ve durumu, Yakındoğu'daki olaylar vs. bunlar arasında sayılabilir. Bu konudaki yazılar redaktörlük adına olduğu gibi imzalı olarak veya "Çin Türkistanında Vaziyet", "Uzakdoğu Ahvalinden", "Mançurya Haberleri" gibi başlıklarla yayınlanmıştır. Bu türden materyalin fazlalığı bölgedeki fırtınalı olaylarla izah edilebilir (koloni ve kukla bir devletin kurulması, Doğu Türkistan'daki Milli İstiklal Hareketi vs.). Dergi yönetiminin arzusu bölgedeki Japon menfaatlerinin kılavuzu olmaktı.

1934 - 1935'te dergide Milli Bağımsızlık Hareketinin sardığı Doğu Türkistan Haberleri de ortaya çıktı. Tokyo dergisi çok seyrek ve isteksiz olarak Doğu Türkistan'daki olayları bildirmesine rağmen (özellikle Yana Milli Yol ve Yaş Türkistan'da çok sayıda yayınla kıyaslandığında) bu konuları suskunkla

geçiştirememiştir dergi yönetimi. Tokyo dergisi diğer yayın organlarından daha çok resmi ve çok tarafsız haberleri basmıştır.

Yayın organının ikinci yönelişi okuyucularını (Tatar dilli olanları) Japonya'nın tarihi, kültürü ve ekonomisiyle tanıştırmaktı. Yayın organında bu konu toplam sayfaların yarısını oluşturuyor bazen yarısından biraz daha fazla bir hacme ulaşıyordu. Japonya'nın ekonomik gücünü ve durumunu göstermeye çalışan makaleler özellikle hacimli ve uzun tutuluyordu. Bu makaleler her ne kadar bilgi içerse de daha çok propaganda niteliği taşımaktaydı.

Nihayet üçüncü yönelişi ise Tokyo ve bütün Uzakdoğu'daki Müslüman Türk-Tatar toplumuyla ilgili güncel olaylar ve sorunlar oluşturmaktaydı. Bazı ayrı makaleler müstesna olmak üzere bu türden haberler genelde derginin "Türlü Haberler" kısmında derginin sonunda ve dergi hacminin %10-15'ini oluşturacak şekilde yer almaktaydı. Fakat bizzat bu materyaller söz konusu toplumun araştırılmasında makro ve mikro düzeyde enteresan bir yere sahiptir. Özellikle bunlar Tokyo'daki Tatar toplumunun iç hayatının araştırılmasında enteresan bir yer tutmaktadır.

- Dergi sayfalarında 1930'lu yılların ortalarında yayımlanan materyaller birkaç ana konuya ayrılabilir.
- Tokyo ve Japonya'daki Müslüman Türk-Tatar toplumunun 5. (1933) ve 10. (1935) yıllarının kutlanması.
- Dini ve milli bayramlarla bağlantılı olarak toplumun iç hayatı, toplumun hayatındaki önemli olaylar, günlük hayattaki dini yaşayış (bina ve mezarlığın bakımı, bu faaliyetlerin desteklenmesi için bağış toplanması).
- Müslüman okulunun işleyişi, günlük çalışması ve yıl dönümleri.
- Müslüman toplumunun hayati faaliyetlerindeki mali koşullar ve farklı projelerin hayata geçirilmesi.
- Toplumun yayın faaliyetleri, farklı türde kitapların çıkarılması (ders kitapları, dini ve edebi kitaplar)
- Kur'an'ın basımı, tanıtımı ve dağıtılması
- Milli şair Abdullah Tukay'ın ölümünün 20. Yıl dönümü ve eserlerinin beş cilt halinde yayınlanması.
- Ayaz İshakî'nin Uzakdoğu'ya gelişi ve faaliyetleri sebebiyle toplum içindeki kopmalar, onunla Abdürreşid İbrahim ve Alimcan İdrisi arasındaki tartışmalar.

Sonuç

İki derginin içerikleri karşılaştırıldığında diğer Tartar göçmen yayınları için de karakteristik olan kısımları görmek mümkündür. Her iki dergi de yerel Tatar göçmenlerin yardımları ile basılsa da hükümetlerden de (Polonya ve Japonya) mali destek almışlardır. Aynı şekilde Türk-Tatar göçmen temsilcileri arasındaki entelektüel kaynaklara dayanmışlardır.

İki dergi de edebi Tatar dilinde ve Arap harfleri ile yayınlanmıştır. Tatar göçmenleri Arap alfabesi taraftarlığı ile farklılaşmışlardır. Avrupa'da 1930'lu yılların sonuna kadar, Uzakdoğu'da 1940'lı yılların sonuna kadar Arap alfabesini kullanmışlardır. Bu durum Tatar göçmen liderlerin bilinçli tercihidir. Arap alfabesi Milli kültüre güveni canlandırıyor. Ancak liderlerin yaşlı neslinin ölümlerinden sonra yerlerine gelen, vatandan uzakta büyüyen genç kuşak Arap alfabesini devam ettirmenin okuyucu kitlesini sınırladığı düşüncesine kapılmışlardır. Bu şekilde göçmen basını farklı ülkelere dağılmış Türk Tatar göçmenlerini birleştirici rolü çok uzun bir zaman olmakla birlikte geçici olarak oynamıştır. 10-20 yıl içerisinde okuyucu ağız genel sebeplerle çok azalmıştır.

Konu bakımından da iki dergi arasındaki benzerlik ve ortaklıklar çoktur. Bununla birlikte Yana Milli Yol daha çok milli konuları merkeze alan bir dergi, Yana Yapon Möhbiri ise toplumun hayatında İslam'ın dini inancın ve İslami eğitimin önemli konumuna dayanmıştır. İki dergi birbirine karşı çok sert bir tavır almıştır. Ancak yalnız onların karşılaştırılması ile Türk-Tar göçmenlerin 1930'lu yıllarda Avrupa'da ve Uzakdoğu'da gelişim çizgilerini anlamaya imkan vermektedir.

Kaynaklar

Abdullah Gündoğdu, Abdürreşit İbrahim'in oğlu Ahmed Münir Japonya Mektupları, Türk-Japon ilişkilerinin dönüm noktasında Abdürreşit İbrahim. Konya, 2012, s. 137-170.

Adel Galjamutdinov, Zhurnal "Milli yul" (1928 - 1939 gg.) v sisteme tatarskoj emigrantskoj pressy, Diss. Kazan 2012.

Akira Matsunaga, Ayas Ishaki and the Turkish-Tatars in the Far East, The Rising Sun and the Turkish Crescent, Istanbul 2000. p. 197-215.

Album of Tatar Exiles in Interwar Japan. Ed. by Nobuo Misawa. ACRI Research Paper Series: 3. Toyo University Press, Tokyo 2014, 46 p.

Ali Merthan Dünder, Japonya'da Türk izleri: Bir Kültür Mirası olarak Mançurya ve Japonya Turk-Tatar camileri. Ankara: Vadi, 2008, 272 s.

Ali Merthan Dunder, Uzak Doğu'da İdil-Ural Türklerinin Yayın Faaliyetleri ve Tokyo Mahalle-i İslamiye Matbaası, Türkoloji Dergisi. 2003 (Ankara), C. XVI, S. 2, s. 103-116.

Ayslu Junusova, "Velikij imam" Dalnego Vostoka Mukhammed-Gadbulkhaj Kurbangaleev, Vestnik Evrazii. 2001. № 4. s. 83-117.

Diliara Usmanova, Die Tatarische Presse 1905–1918: Quellen, Entwicklungsetappen und Quantitative Analyse, In: Muslim Culture in Russia and Central Asia from the 18th to the Early 20th Centuries. Islamkundliche Untersuchungen, Band 200, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1996, s. 239-278.

Diliara Usmanova, Tatar Periodicals (1905 - 1918), Tatar History and Civilization, Istanbul: IRCICA, 2010, p. 637-644.

Diliara Usmanova, Zhurnal "Yana Yapon möhbire" kak istochnik po istorii tatarskoj emigracii na dalnem Vostoke v 1930-e gg, Kulturnye, ekonomicheskie, tekhnologicheskie kontakty i vzaimodejstvie Japonii i Tatarskogo mira: istorija i sovremennost". Sbornik nauchnyx trudov. Vyp. II. Kazan 2018. s. 177-188.

Gabderashit Ibrahim: fanni-biografik jyentyk. Kazan: Jyen, 2011, 432 b.

Gabdulla Tuqaj, Majmuga-i asary, Tokio 1933, 5 jild.

Gajaz Ishaki: tarihi-dokumental jyentyk, Kazan: Jyen, 2011, 964 b.

Garep harfleri bilen basılğan tatar neşriyatının bibliografyası, Heyirleüçe Mamud Tahir, Ankara 1976.

Hiroaki Kuromiya, Andrzej Peptoński, *Between East and West: Gaiaz Iskhaki and Gabdulkhai Kurbangaliev*, Nowy Prometeusz. 2012. № 3. pp. 89-105.

Hisao Komatsu, *Muslim intellectuals and Japan: a pan-islamist mediator*, Abdurreşid Ibrahim, *Intellectuals in the Modern Islamic World. Transmission, transformation, communication*. Ed. by Stephane A. Dudoignon, Komatsu Hisao, Kosugai Yesushi. London, NY, 2006. p. 273-289.

Khatip Minnegulov, *Gayaz Iskhajy möhajirlektä*, Kazan 2004.

Larisa Usmanova, *The Turk-Tatar Diaspora in Northeast Asia: Transformation of Conciousness: a Historical and Sociological Account Between 1898 and the 1950s*. Tokyo 2007, 367 p.

Larisa Usmanova, *Turko-tatarskaja emigracija v Severo-Vostochnoj Azii nachala XX v.*, *Gasyrlar avazy - Exo vekov*, 2005. № 1. s. 99-100.

Makhmut Tahir, Tokyâda “Matbaâi Islamiye”, *Kazan (Ankara)*. № 16 (1975). s. 15-20.

Nadir Däülät (Nadir Devlet), *Eraq könychygshtagy tatar-bashqortlarga ni buldy?* Kazan 2005. 100 b.

Nadir Devlet, *Millet ile Soyvet Arasında: 1917 Ekım Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*. İstanbul 2011. s. 241.

Rokyja Däülätkilde: ber tatar khatynnyñ achy jazmyshy, Kazan 2005, 110 s.

Sebastian Cwiklinski, *Abdürreşid Ibrahim (1857 - 1944): Eine Biografie*, Berlin 2012.

Talgat Nasyrov, *Tatarskaja emigrantskaja pressa, Gasyrlar avazy - Exo vekov*, 2004, № 2. S. 24-32.

Tatar Exiles and Japan. Ed. by Nobuo Misawa. ACRI Research Paper Series: 1. Tokyo: Toyo University Press, 2012, p. 48.

Türk-Japon ilişkilerinin dönüm noktasında Abdürreşit İbrahim, Uluslararası Abdürreşit İbrahim ve Türk-Japon İlişkileri bilgi şöleni 22-23 May s 2012, Konya, Bildiriler, Konya 2012, 343 s.

Yana Milli Yol (Berlin), 1928 - 1939, № 136.

Yana Yapon Mohbire (Tokyo), 1932 - 1938. № 1-60.